

تأثیر عفاف و حجاب در مقابله با آسیب های اجتماعی

¹سیده سمیه موسوی طیبی

چکیده

یکی از عوامل اصلی در پیکره اجتماع و اثرگذار بر روح و جسم آدمی توجه به مقوله حجاب و عفاف است چراکه هر جامعه ای برای اثبات و رشد و بالندگی نیاز به سلامت جسمی و روانی دارد. توجه به مساله حجاب از ضروریات یک جامعه محسوب می شود که در این میان خانواده و نقش آن را می توان معیاری برای شناخت آسیب های اجتماعی دانست و به عنوان یک نظام اجتماعی پویا که برای خود اجزایی دارد، در انتقال سنت ها، باورها و رشد اعضای درون سیستمی نقش موثری در عفاف و حجاب اعضای خود دارد که برای رسیدن به نتیجه مطلوب ابتدا علاوه بر مفهوم شناسی اصول و پایه های عفاف و حجاب را مورد بررسی قرار می دهیم و سپس تأثیر عفاف و حجاب در مقابله با آسیب های اجتماعی را در دو زمینه فردی و اجتماعی تبیین میکنیم و در آخر راهکارهای گسترش عفاف و حجاب را مورد بررسی قرار می دهیم.

هدف از این پژوهش بیان میزان تأثیر عفاف و حجاب در مقابله با آسیب های اجتماعی است که بصورت تخصصی به آن می پردازیم. اطلاعات این پژوهش بصورت کتابخانه ای گردآوریشده و شیوه گردآوری اطلاعات بصورت توصیفی می باشد. یافته های حاصل از این پژوهش نشان دهنده آن است مهمترین و مهمترین بستر بر تأثیر عفاف و حجاب، خانواده است و در درجه بعدی فراهم کردن شرایط توسط حکومت است که با ایجاد و کنترل و رعایت قوانین می تواند مردم را ترغیب به داشتن حجاب کند.

کلید واژه: حجاب، عفاف، آرامش، آسیب اجتماعی، سلامت، خانواده

حجاب و عفاف که یک دستور دینی است از مسائل مهم و کلیدی جامعه ماست و با بسیاری از مسائل پیوند خورده و دارای ابعاد سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی شده است. این مسئله از آن جهت که خطابش با زنان است، به نیمی از جمعیت جامعه مربوط است و از آن جهت که در تنظیم روابط زن و مرد نقش دارد، به همه افراد جامعه مربوط می شود این حکم از آثار، برکات و نقش آفرینی های خاصی برخوردار است و اگر حقیقت این حکم برای انسان ها روشن و آشکار شود بعید است که فطرت های سالم و خداخواه تسلیم آن نشوند و آن را اطاعت ننمایند. بر همین اساس حجاب و پوشش اسلامی که یکی از اوامر انسان ساز الهی و یکی از احکام حیات بخش اسلام در زندگی طبیعه است و منطبق بر فطرت بشر و مبتنی بر نیازها و شرایط روانی او و زمینه ساز پویایی و کمال انسانی فرد و جامعه است. رعایت حجاب نه تنها برای خود زن ارزش می آفریند، بلکه می تواند خانواده، اجتماع و ... را نیز تحت تاثیر قرار دهد. همان طور که رعایت آن به عنوان یک امر ضروری می تواند مفید باشد، عدم رعایت آن نیز پیامدهایی منفی را به همراه دارد.

تاریخ حجاب به آفرینش اولین موجودات روی زمین یعنی آدم و حوا بازگشت می کند و فراز و نشیب های بی شمار تاریخ، قدرت محو آن را نداشته است. «یا بنی آدم قد انزلنا علیکم لباساً...» سوره اعراف آیه 26 ای فرزندان آدم برای شما لباس فرو فرستادیم که اندام شما را می پوشاند و مایه زیست شماست و لباس تقوی بهتر است این از آیات خدا است باشد که متذکر شده پند گیرید. این آیه بیانگر اهمیت لباس، پوشش، ستر و ساتر از نظر قرآن است.

در این باره پژوهش های انجام شده از جمله محتوایی ابعاد حجاب در جامعه امروزی به نویسندگی عدنان موسوی رابطی که با موشکافی حجاب، ابعاد آن را هم در جامعه مورد بررسی قرار می دهد، همچنین همایون مرادخانی پژوهش با موضوع حجاب و ابژه های آن پس از انقلاب اسلامی انجام داده که بیشتر به بررسی حجاب پس از انقلاب اسلامی میپردازد. مرتضی منطقی نیز پژوهشی با موضوع تاثیر حجاب در حفظ بهداشت روانی جامعه انجام داده که به بررسی حجاب بر سلامت روان جامعه می پردازد. وجه تمایز پژوهش بر خلاف این پژوهش ها به تاثیر عفاف و حجاب در مقابله با آسیب های اجتماعی میپردازد که در این پژوهش ها به آن پرداخته نشده است.

پرداختن به این موضوع از این جهت ضرورت دارد که شناخت تاثیر حجاب و نقش آن در کاهش آسیب اجتماعی میتواند مسیر حرکت جامعه را به سوی ترقی و تعامل هموار سازد، به طوری که علاوه بر درک عمل آنها و جلوگیری از تداوم آن عمل با ارائه راه حل هایی به سلامت جامعه کمک کند.

اطلاعات این پژوهش بصورت کتابخانه ای گردآور شده و شیوه گردآوری اطلاعات بصورت توصیفی می باشد. هدف از این پژوهش تبیین تاثیر عفاف و حجاب بر آسیب های اجتماعی است

سوالی که مطرح است این است عفاف و حجاب چه تاثیری در مقابله با آسیب های اجتماعی دارد؟ و آسیب های مورد نظر چه آسیب های هستند؟ و را مقابله با این آسیب ها چیست؟

۱. حجاب و کلمات مرتبط

۱-۱. معنای لغوی کلمات

۱-۱-۱. حجاب: صاحب مقایس اللغة می‌آورد حجب دارای یک معنای اصلی است و آن منع است. گفته می‌شود حجبته، یعنی؛ منع کردم او را صاحب مقایس اللغة می‌آورد حجب دارای یک معنای اصلی است و آن منع است. گفته می‌شود حجبته.²

«حجاب» در لغت به معنی چیزی است که در میان دو شیء «حائل» می‌شود؛³ به همین جهت پرده ای که در میان امعاء و قلب و ریه کشیده شده «حجاب حاجز» نامیده شده. در قرآن مجید نیز این کلمه همه جا به معنی «پرده» یا حائل به کار رفته است، مانند «جَعَلْنَا بَيْنَكَ وَ بَيْنَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ حِجَابًا مَسْتُورًا»⁴؛ (ما در میان تو و کسانی که ایمان به آخرت نمی‌آورند پرده پوشیده ای قرار دادیم). در آیه دیگر نیز می‌خوانیم: «حَتَّى تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ»⁵؛ (تا موقعی که خورشید در پشت پرده افق پنهان شد). و در آیه دیگری آمده است: «وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُكَلِّمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ»⁶؛ (برای هیچ انسانی ممکن نیست که خداوند با او سخن بگوید مگر از طریق وحی یا از پشت پرده [غیب]). در کلمات فقها از قدیمترین ایام تا کنون در مورد پوشش زنان معمولاً کلمه «ستر» به کار رفته است و پوشیدن دست و صورت هم با تعبیر «ستر الوجه و الکفین» مورد اختلاف فقها می‌باشد.⁷ در روایات اسلامی نیز همین تعبیر (ستر) یا شبیه آن وارد شده است، و به کار رفتن کلمه «حجاب» در پوشش زنان اصطلاحی است که بیشتر در عصر ما پیدا شده و اگر در تواریخ و روایات پیدا شود بسیار کم است.

۱-۱-۲. عفاف: عفاف به معنای حالتی درونی است که فرد از از ناهنجاری، فساد و گناه حفظ می‌کند. بر این اساس، عفت یک امری درونی است که بروز و ظهور اجتماعی آن، در قالب حجاب و دیگر ارزش‌ها خواهد بود. البته عفاف منحصر به خودنگهداری جنسی نیست بلکه در مسائل مالی و دیگر امورات نیز معنا دارد.⁸

² مصطفوی، التحقیق فی کلمات القرآن الکریم، ج ۲، ص ۱۶۲

³ ابن منظور، لسان العرب، ج ۱، ص ۱۶۷

⁴ اسراء، ۴۵

⁵ ص، ۳۲

⁶ شوری، ۵۱

⁷ طباطبایی یزدی، العروة الوثقی مع تعلیقات، ج ۱، ص ۴۵۱

⁸ ابن منظور، لسان العرب، ج ۱، ص ۱۶

۱-۱-۳. **جلباب:** در اینکه منظور از «جلباب» چیست مفسران و ارباب لغت چند معنی برای آن ذکر کرده اند: ۱. ملحفه (چادر) و پارچه بزرگی که از روسری بلندتر است و سر و گردن و سینه ها را می پوشاند.^۹ ۲. مقنعه و خمار (روسری)

۳. پیراهن گشاد

۱-۱-۴. **جد:** در لغت به معنای مرز بین دو چیز است که آنها را از هم مشخص و جدا می کند.
۱-۱-۵. **حریم:** حریم به معنای چیزی است که تماس با آن حرام بوده و به آن نزدیک نمی شوند. «الحریم: الذی حُرِّمَ مَسَّهُ فلا یُدْنی منه».

۱-۱-۶. **حجب «حجاب»:** در لغت به معنای «المنع من الوصول، ممانعت از رسیدن به چیزی» است. گفته شده که حُجْب و حُجَب هر دو مصدر و به معنای پنهان کردن و منع از داخل شدن است.^{۱۰} آیه شریفه «وَمِنْ بَيْنِنَا وَبَيْنِكَ حِجَابٌ»^{۱۱} شاهد بر این مدعا است. اگر چه در ادبیات عرب و زبان دین (آیات و روایات) برای بحث پوشش زنان از واژه «ستر» استفاده شده و کمتر به حجاب اشاره شده اما در کتب لغت به واژگان «امراة محجوبة» به معنای زنی که خود را با نوعی پوشش پوشانده است، برمی خوریم. در مجموع می توان گفت حجاب ثمره عفاف درونی است که تظاهر و نمود بیرونی یافته و به نوع پوشش در ظهور اجتماعی افراد و در رویارویی با نامحرم گفته می شود.

۱-۱-۷. **مستورات:** به معنی زنانی است که دارای پوشش و ستر هستند و «محجوبات» به معنای زنانی که حفظ حریم می کنند و جدا از مردان هستند.^{۱۲}

۱-۱-۸. **ملکه:** در لغت به معنای صفتی است که در نفس راسخ و استوار شده است، به گونه ای که از آن جدا نمی شود. گاهی از «خُلُق» و گاه از «سجیه» به ملکه تعبیر می شود.

مقایسه: گرچه این معانی با هم متفاوتند ولی قدر مشترک همه آنها این است که بدن را به وسیله آن بپوشاند (ضمناً باید توجه داشت «جلباب» به کسر و فتح جیم هر دو قرائت می شود). اما بیشتر به نظر می رسد که منظور پوششی است که از روسری بزرگتر و از چادر کوچکتر است چنان که نویسنده «لسان العرب»^{۱۳} روی آن تکیه کرده است. و منظور از «یدنین»؛

^۹ مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج ۱۷، ص ۴۰۷

^{۱۰} ابن منظور، لسان العرب، ج ۱، ص ۱۶۸

^{۱۱} فصلت، ۵

^{۱۲} مصطفوی، التحقيق فی کلمات القرآن الکریم، ج ۲، ص ۱۶۲

^{۱۳} ابن منظور، لسان العرب، ج ۹، ص ۲۵۲

(نزدیک کنند) این است که زنان «جلباب» را به بدن خویش نزدیک سازند تا درست آنها را محفوظ دارد، نه اینکه آن را آزاد بگذارند به طوری که گاه و بیگاه کنار رود و بدن آشکار گردد، و به تعبیر ساده خودمان لباس خود را جمع و جور کنند.

۲-۱. معنای اصطلاحی

۱-۲-۱. **حجاب:** بر اساس آنچه امروزه در میان مسلمانان فارسی زبان به کار می رود، مراد از حجاب، «پوشش اسلامی» است، و مراد از پوشش اسلامی زن، به عنوان یکی از احکام وجوبی اسلام، این است که زن، هنگام معاشرت با مردان، بدن خود را بپوشاند و به جلوه گری و خودنمایی نپردازد.

۱-۲-۲. **عفاف:** نیز به معنای حالت بازدارنده‌ای است که مانع از ارتکاب جرایم و گناهان شده و آدمی را از زشتی‌ها و بدی‌ها دور می‌کند.^{۱۴}

رابطه بین مفاهیم فوق: بر اساس روایات میان سه مقوله ،حیا، عفت و پوشش رابطه سببی وجود دارد: امام علی(ع) می فرماید: سبب العفه الحیاء (آمدی ۱۴۱۰، ص ۳۹۶) حیا سبب عفت است. در روایت دیگری نقل شده است که ثمره الحیاء العفه (آمدی ۱۳۶۶، ص ۲۵۷) ثمره و نتیجه ،حیا، عفت و پاکدامنی است. بنابراین حیا سبب و منشا پیدایش عفت میشود و عفت سبب پیدایش پوشش میشود و هر چه میزان حیا بالاتر رود عفت و پاکدامنی نیز بیشتر می.شود امام علی (ع) می فرماید: علی قدر الحیاء تکون العفه.(آمدی، ۱۴۱۰، ص ۴۵۱) مقدار عفت به مقدار حیا و شرم است بنابراین مفاهیم یاد شده مخصوص جنس خاصی نیست بلکه فضایل اخلاقی هستند که انسان را از ارتکاب به گناه باز میدارند همانگونه که حضرت آدم و حوا بعد از عریان شدن خود را با برگهای درختان پوشاندند و قرآن کریم حضرت یوسف (ع) و حضرت مریم (س) را برای دو جنس به عنوان نمونه ذکر کرده است. البته قابل ذکر است که در پوشش ظاهری میان زن و مرد اختلافاتی وجود دارد و آن نیز به خاطر نوع خلقت آنان است. تمام این مفاهیم عفت ،حیا،پوشش یک وجه اشتراک دارند و آن عبارت است از مهار کردن نفس و مدیریت هیجان درونی که نتیجه و برآیند مجموعه این عوامل موجب پیدایش ویژگی صیانت نفس و خودنگهداری است که تقوا نامیده می شود(پسندیده ۱۳۸۳، ص ۳۰-۳۴)

^{۱۴} ابن منظور، لسان العرب، ج ۹، ص ۲۵۳

۱-۱. نهادینه سازی باورهای دینی در وجود فرزندان با انجام دستورها و سفارش های تربیتی رهبران دینی

۲-۱. جهت دهی به نگرش ها و گرایش های کودکان و اعضای خانواده به وسیله پدر و مادر؛

۳-۱. تقویت بافت های مثبت فکری فرزندان نسبت به باورهای موجود؛

۴-۱. پدید آوردن نظام سالم اعتقادی برای فرزندان و دیگر اعضای خانواده با گسترش فرهنگ مطالعه و گفت و گوی علمی.³⁰

۲-۶. راهکارهای گسترش عفاف و حجاب در جامعه

۱-۲. آگاهی بخشی به شیوه های جذاب و متناسب با ادبیات نسل جوان و رفع اشکالات قانونی در نحوه تولید، توزیع و عرضه پوشاک داخلی و خارجی؛

۲-۲. حمایت مادی و معنوی از آثار فرهنگی – هنری همانند تسریع در صدور مجوز، ارائه یارانه و تشویق تولیدکنندگان آثار فرهنگی و هنرمندانی که راهکارهای تازه و جذاب در راستای توسعه فرهنگ عفاف ارائه می کنند؛ و ارتقای سطح اخلاق و معنویات در جامعه با استفاده از ابزار تشویقی و توسعه فرهنگ کتاب خوانی در زمینه اخلاقی و معنویت

۳-۲. استفاده از ظرفیت سازمان های فرهنگی غیر دولتی و خصوصی برای ترویج عفاف و حجاب؛

۴-۲. نظارت بر تشکل های هنری – مردمی، نمایشگاه ها و محافل هنری عمومی مانند کنسرت ها و نمایشگاه ها در جهت رعایت فرهنگ عفاف و حجاب؛

۵-۲. تهیه فیلم های سینمایی در مورد تاریخچه کشف حجاب در ایران و بررسی تاریخی علل و عوامل آن، به ویژه قیام مردم مشهد در سال 1314 علیه کشف حجاب رضا خانی؛

۶-۲. کنترل اماکن تجاری عمومی شامل فروشگاه ها، مجتمع های تجاری و آرایشگاه ها از نظر پوشش و بد حجابی؛

³⁰ برخورداری، فضیلت انگاری عفاف و حجاب، فصلنامه اخلاق، شماره ۱۶

۷-۲. به تصویر کشیدن زنان تحصیل کرده، ممتاز و متعهد و با حجاب در فیلم ها و مجموعه های هنری و پرهیز از نشان دادن آن ها در نقش ها و شخصیت های عامه و کم سواد و نیز به تصویر کشیدن چهره بانوان محجبه کشورهای خارجی در زمینه های مختلف فرهنگی، هنری، اجتماعی و سیاسی از طریق برنامه های تلویزیون و تهیه فیلم از زندگی آنها؛

۸-۲. نشان دادن اثرات منفی فرهنگ مبتذل و غیر اخلاقی غرب در زندگی اجتماعی و خانوادگی و احساس نا امنی و بحران های روانی و شغلی و اجتماعی و مقایسه آن با وضعیت مثبت زنان در ایران به منظور نشان دادن احساس رضایت خاطر زنان ایرانی از فرهنگ دینی - بومی و ملی خویش؛

۹-۲. انعکاس آثار منفی استفاده از فیلم ها و نوارهای مبتذل، شرکت در پارتی های مختلط و خلاف اخلاق و حضور در گروه های منحرف بر زندگی فردی و اجتماعی از طریق برنامه های تولیدی صدا و سیما، منابر و خطباء، معلمان و مربیان؛

۱۰-۲. شناسایی و اعلام حدود و ضوابط قانونی عفاف و ملاک های مشخص شرعی و قانونی بدحجابی در جامعه به منظور تشخیص مصادیق آن؛

۱۱-۲. اهتمام بیشتر به برخورد قانونی و در عین حال محترمانه با هنجارشکنان و گسترش فرهنگ عمومی امر به معروف و نهی از منکر گفتاری در مورد رعایت پوشش مناسب در اماکن عمومی؛

۱۲-۲. برخورد قانونی با مانکن ها، زنان بد سابقه، باندهای فساد و فحشا، محافل و پارتی های ضد اخلاق؛ و آموزش، ساماندهی و به کارگیری نیروهای آگاه از زنان برای نظارت بر رعایت حجاب و پوشش در اجتماع با رعایت حریم و حرمت شخصی افراد؛³¹

۱۳-۲. تلاش فرهنگی برای تبدیل فرهنگ عفاف و حجاب به یک مطالبه جدی و گسترده از سوی قشر زنان و دختران و خانواده ها؛ و فراهم کردن عرصه های مناسب برای خودنمایی مشروع و ابراز زیبایی ها و شایستگی های ظاهری در زنان و دختران در فضاهای خانوادگی، مهمانی های دوستانه از طریق فرهنگ سازی و...؛

۱۴-۲. مَحَرَم سازی محیط های آموزشی و پرورشی به منظور ایجاد زمینه بروز نیازهای دختران و تَبَرّج های مجاز به منظور جلوگیری از خودنمایی های آنها در مجامع عمومی؛

³¹ بخش فرهنگی دفتر آیت الله فاضل لنکرانی، پرسمان حجاب شناسی، اول، ص ۴۱

۱۴-۲. گسترش مراکز اختصاصی ورزش و تفریح بانوان به منظور گذراندن اوقات فراغت و فضاسازی مناسب برای برخورداری زنان از آزادی عمل در رعایت حجاب؛

۱۵-۲. آسان کردن ازدواج سالم و موفق؛ و یکسان سازی و استاندارد کردن معیارهای دینی و فرهنگ اجتماعی درباره حجاب؛ و تأکید بر مفهوم پیش نیاز حجاب که "حیاء" باشد و فراهم کردن ساز و کارها و زمینه های علمی و عملی تحقق آن؛

۱۶-۲. اجتناب از افراط و تفریط در عرصه نظر یا عمل در مقوله حجاب؛ کنترل، مراقبت، پیگیری و تذکر به کارمندان اداری در سازمان ها و دستگاه ها که مقید به حجاب و عفاف نیستند؛ و تحلیل سوء استفاده های اقتصادی و سیاسی از زن در غرب و غارت پیکر زن برای فروش کالاهای خویش؛

۱۷-۲. تولید چادرهای راحت، جالب و در عین حال اسلامی و ارزان کردن بهای چادر؛ پرهیز از تأکید بر حجاب برتر، بلکه تأکید بر حجاب حداقلی به گونه ای که نظر شرع و کارکردهای حجاب تأمین شود.

نتیجه

اسلام می خواهد که رشد فکری و علمی و اجتماعی و سیاسی و- بالاتر از همه- فضیلتی و معنوی زنان به حدّ اعلیٰ برسد و وجودشان برای جامعه و خانواده بشری به عنوان یک عضو، حدّ اعلای فایده و ثمره را داشته باشد. همه تعالیم اسلام از جمله مسئله حجاب، بر این اساس است. مسئله حجاب به معنای منزوی کردن زن نیست. اگر کسی چنین برداشتی از حجاب داشته باشد، برداشتش کاملاً غلط و انحرافی است. مسئله حجاب به معنای جلوگیری از اختلاط و آمیزش بی قید و شرط زن و مرد در جامعه است. این اختلاط، به ضرر جامعه و به ضرر زن و مرد- به خصوص به ضرر زن - است. با رعایت حجاب و عفاف از طرف مردان و زنان (بویژه بانوان در زمینه حفظ حجاب) جامعه از بسیاری از خطرات حفظ خواهد شد و مهمتر از همه این که با حفظ حجاب کیان خانواده که اصلی ترین نهاد اجتماع است در معرض خطر قرار نمی گیرد. برای رسیدن به این منظور باید فرهنگ حجاب در جامعه گسترش پیدا کند لذا دو امر مهم پیامد های فردی و اجتماعی عفاف و حجاب و راه های گسترش عفاف و حجاب در خانواده و جامعه مورد بررسی قرار گرفته است ، و در این امر دولت، خود مردم، رسانه های گروهی می توانند نقش مؤثری بر ترویج حجاب داشته باشند، که در صورت تحقق این موضوع جامعه از خطرات حفظ و آسیب های اجتماعی کاهش می یابد.

منابع

قرآن

۱. ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، چاپ بیروت، چاپ سوم، ۱۴۱۴ق
۲. بخش فرهنگی دفتر آیت الله فاضل لنکرانی، پرسمان حجاب‌شناسی، قم، انتشارات امیرالعلم، بی تا، چاپ اول، ۱۴۳۰ق
۳. حسینیان، حامد، صدفی برای مروارید، قم، موسسه بوستان کتاب، ۱۳۹۰ش، اول، ص ۷۰ - ۷۱
به نقل از نشریه حورا، غرب و گرداب بحران اخلاقی، ش ۳ - شماره ویژه‌ی مجله‌ی Thegood
News، ۲۰۰۰.
۴. رجبی، عباس، حجاب و نقش آن در سلامت روان، قم، مرکز انتشارات موسسه آموزشی و پژوهشی
امام خمینی (ره)، چاپ اول، ۱۳۸۴ش
۵. صفی یاری، مسعود، راز حجاب، قم، نشر نور السجاد، چاپ دوم، ۱۳۸۹ش
۶. طباطبایی یزدی، سید محمد کاظم، العروة الوثقی مع تعلیقات (خمینی، خویی، گلپایگانی، مکارم)،
ملاحظات: تهیه و تنظیم با حاشیه مکارم شیرازی، ناصر، قم، انتشارات مدرسه الامام علی بن ابی
طالب (ع)، چاپ اول، ۱۴۲۸ق
۷. علامه سید محمدحسین فضل الله، مجله‌ی پیام زن، «جوانان، ورزش و حجاب» شماره‌ی ۷۴
۸. فضیلت انگاری عفاف و حجاب با تکیه بر دیدگاه فارابی، زینب برخوردار، فصلنامه اخلاق، شماره
۱۶، به نقل از کتاب "Why true love waits?"، ص ۱۰ و ۱۴. نوشته جاش مکداول از
فعالین خویشن‌داری جنسی در آمریکا است.
۹. مصطفوی، حسن، ناشر: التحقیق فی کلمات القرآن الکریم، بنگاه ترجمه و نشر کتاب زبان:
فارسی، سال چاپ: ۱۳۶۰، نوبت چاپ: ۱
۱۰. مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، تهران، دار الکتب الاسلامیه، چاپ سی و دوم، ۱۳۷۴ش

۱۱. مطهری، مرتضی، مسئله‌ی حجاب، تهران، انتشارات صدرا، چاپ صدوبیستویک، ۱۳۹۸ش
۱۲. مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار، تهران، نشر دارالکتب الاسلامیه، چاپ اول، ۱۳۱۵ق
۱۳. مهریزی، حجاب؛ سیدعلی سادات فخر «حجاب ارزش یا روش»، کتاب نقد، ش ۱۷ (فمینیزم) و ناهید طیبی، «حجاب و عفاف، مروری دوباره» مجله‌ی پیام زن، ش ۹۵ و ۹۶. مؤسسه فرهنگی دارالحديث، مجله‌ی حديث زندگي، ویژه‌ی عفاف. شماره‌ی ۶، مرداد و شهریور